

B. HALÁSZ ÉVA

I. LAJOS KIRÁLY ITINERÁRIUMA (1346. JANUÁR 1. – AUGUSZTUS 30.) ÉS A ZÁRAI HÁBORÚ

(Egy készülő itinerárium részlete)

„A következő időben a király népes hadat indított Dalmácia elfoglalására és visszavételére, amelyet hosszabb idő óta a velenceiek tartottak birtokukban, és a környező tartományok sok fejedelmével, báróival, lovagjaival és országlakóival Zára városáig ment, amely korábban a királyi felség iránti engedelmességre adta magát.¹” Küküllei János ezekkel a szavakkal örökítette meg I. Lajos király azon hadjáratának kezdetét, melyet a Velence által ostromlott Zára felmentésére indított 1346-ban. Noha krónikaírónk más eseményekhez pontos(abb) dátumokat rendelt², az 1346-ban indított katonai akciót mindössze „a következő időben” fordulattal datálta. I. Lajos király itineráriumának elkészítéséhez azonban a krónikarészlet a pontos dátum hiánya ellenére is értékes adalékkal szolgál, mivel rögzítette, hogy a király személyesen vonult hadba. Azonban a vizsgálatba más forrásokat is be kell vonnunk, mivel Küküllei János krónikája nem szolgáltat elégséges adatokat ahhoz, hogy I. Lajos király tartózkodási helyeit meghatározhassuk a vizsgált időszakban.

Milyen forrásokkal számolhatunk? Természetesen az uralkodó itineráriumának alapját a nevében kelt és pecsétjei alatt kiállított oklevelek keletkezési helyei jelentik (1.). Ehelyütt szándékosan nyitva hagyom a kérdést, hogy pontosan mely pecsét vagy pecsétek jelzik, jelezhetik nagy biztonsággal magának a királynak a tartózkodási helyét, de erre a későbbiekben visszatérek. Az uralkodói oklevelek *datatió*jából származó információkat egészítik ki a király személyes jelenlétére vagy éppen távollétére utaló okleveles adatok (2.); az elbeszélő források (3.) és az egyik fenti csoportba sem tartozó, írott források (4.). Komoly segítséget jelenthetnek a királyi család tagjainak tartózkodási helyei is (5.).

-
- 1 *Küküllei János*: Lajos király krónikája. In: *Küküllei János*: Lajos király krónikája – *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta: Kristó Gyula. Bp., 2000. (a továbbiakban: *Küküllei*, I. Lajos) 17–18. p. (8.). — A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.
 - 2 Küküllei krónikájából tudjuk, hogy Erzsébet királyné 1343-ban Szentháromság ünnepén, azaz jún. 8-án indult el Nápolyba. *Küküllei*, I. Lajos 12. p. (4.).

Magyarázattal tartozom azzal kapcsolatban, hogy miért pont az 1346. évi első nyolc hónapját választottam jelen írás témájaként. I. Lajos tartózkodási helyeinek összeállításakor kétségkívül bővebb és sokszínűbb forrásanyagra támaszkodhatunk, mint az Árpádok³ vagy akár I. Károly király⁴ esetében. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy minden egyes adathoz több, egymást kiegészítő-támogató forrást lehetne rendelni és nagyobb hiátusok nélkül össze lehetne állítani az uralkodó mozgását. Ugyanakkor 1346 januárja és augusztusa között abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az okleveleken és a két hazai krónikán kívül egyéb forrásokat is be tudunk vonni a kutatásba. Rendelkezésünkre áll az *Obsidio Iadrensis* című, Zára Velence ellen 1345–1346-ban vívott küzdelmét⁵ megörökítő munka, aminek ismeretlen szerzője maga is átélte az ostromot.⁶ Érthető módon Velence a szokásosnál is nagyobb érdeklődéssel követte nyomon a vonatkozó év eseményeit, igyekezett feltérképezni a magyar udvar szándékait és az uralkodó mozgását, így a városállamhoz köthető forrásokban erre az időszakra szintén sok, I. Lajos tartózkodási helyeihez hasznos adatot találunk. Miután András herceget 1345 szeptemberében Aversában meggyilkolták, a magyar uralkodó széles körű diplomáciai tevékenységbe kezdett. Ennek egyik lépéseként III. Edwárd angol királyhoz (1327–1377) követségbe küldte Szigfrid garamszentbenedeki apátot, aki Walter de Mora domonkos szerzetessel, az angol uralkodó Magyarországra küldött követével együtt tért vissza. Az angol követ útjáról készített részletes elszámolása fennmaradt, ami napra pontosan rögzítette utazását, és többek között azt is feljegyezte, mikor és hol találkozott I. Lajos királlyal és Erzsébet királynéval.⁷ I. Lajos király készülő itineráriumának ezzel a részletével azt szeretném megmutatni, hogy egy-egy ilyen szerencsés, a szokásosnál több és sokoldalúbb forrás

3 *Kádár Tamás*: IV. László király itineráriuma, 1264–[1272]–1290. In: Fons, 23. (2016) 3–64. p.; *Uő*: III. András király itineráriuma, 1278–[1290]–1301. In: Fons, 25. (2018) 87–124. p.; *Uő*: II. András (1188–[1205]–1235), IV. Béla (1214–[1235]–1270) és V. István (1241–[1270]–1272) királyok itineráriuma. In: Fons, 28. (2021) 399–465. p.

4 *Spekner Enikő*: I. (Anjou) Károly itineráriuma. In: *Uő*: Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig. Bp., 2015.

5 A hadi események összefoglalását ld. *Kristó Gyula*: Az Anjou-kor háborúi. Bp., 1988. 105–109. p.

6 *Sandra Begonja*: Srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra* kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću. In: *Povijesni prilozi*, 47. (2014) 81–141. p., 82. p. 2. jzt. a munka szerzőjére vonatkozó korábbi szakirodalommal.

7 *Homonnai Sarolta*: „... eundo in nuncium regis versus regem Hungariae ...” In: *Aetas*, 14. (1999:3) 34–56. p. (A továbbiakban: *Homonnai*, 1999.)

alapján feldolgozható időszakban mennyivel bővebb és pontosabb lehet a tartózkodási helyek listája, mintha kizárólag az oklevelek állnának rendelkezésünkre.

1. A királyi oklevelek keletkezési helyei és a pecsétek

Az I. Lajos király nevében kiadott okleveleket többféle pecséttel is megerősíthették, rendelkezésre állt kettős nagypecsétje, titkospecsétje⁸ és gyűrűspecsétje is. A középpecsét⁹ 1374-ig a kápolnaispán nevében kiadott oklevelek megerősítésére szolgált általánosan. Ha mégis az uralkodó oklevelére nyomták, azt a *corroboratió*ban feltüntették, ilyen eset azonban a vizsgált időszakban nem fordult elő.¹⁰ Az átiratban fenntartott oklevelek pecsétjéről csak akkor szerzünk tudomást, ha az átiró oklevél említést tesz róla. Néha a *corroboratió*ban is megemlítik a pecsétet, legtöbbször akkor, ha valamilyen oknál fogva a szokásostól eltérő módon erősítették meg az oklevelet.¹¹

A. Nagypecsét.¹² 1346 első felében a leggyakrabban a király nagypecsétjének első lapját nyomták rá a nevében kelt oklevelekre. Januárban és február elején Visegrádon, február–március fordulóján Budán, majd március elejétől–közepétől májusig ismét Visegrádon keltezték az ezzel a pecséttel megerősített okleveleket. Júliusban Bihácson, augusztusban pedig Budán bukkan fel.

8 I. Lajos első titkospecsétjét néhány 1342-ben kelt okleveléről ismerjük, 1343 áprilisában már korábban használt pecsétjeként hivatkozik rá. A második és egyben utolsó titkospecsét lenyomata elsőként egy 1347-es oklevélen maradt ránk. Leírása: *Kumorovitz L. Bernát*: Osztályok, címek, rangok és hatáskörök alakulása I. Lajos király kancelláriájában. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Székely György. Bp., 1984. (Memoria Saeculorum Hungariae 4.) 293–330. p. (a továbbiakban: *Kumorovitz*, 1984.) 301–302. p.

9 *Bándi Zsuzsa*: A Magyar Országos Levéltár 1982. évi (állandó és időszakos) kiállításainak katalógusai: A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítás, 1982. szeptember 22-től. In: *Levéltári Közlemények*, 53. (1982) 165–199. p. (a továbbiakban: *Bándi*, 1982.) 172. p. (19.).

10 1358 augusztusában a középpecséttel erősítettek meg több királyi oklevelet is, mivel a nagypecsét ekkor Keszei Miklós kancellárnál volt Dalmáciában (pl. Anjou-kori oklevéltár. Bp.–Szeged, 1990– [a továbbiakban: AOKlt.] XLII. 868. és 869.)

11 1342. augusztus 14-én kelt Péter szerémi püspök és kápolnaispán oklevele, és a *corroboratio* rögzíti, hogy mivel a király középpecsétje még nem készült el, ezért a püspökével erősítik meg. (AOKlt. XXVI. 432.).

12 Leírása: *Bándi*, 1982. 170. p. (9.). Első lapjának fényképe és leírása: *Sigilla regum – reges sigillorum*. Királyportrék a Magyar Országos Levéltár pecsétgyűjteményéből. Szerk. Érszegi Géza. A pecsétek leírását készítette Sölch Miklós. Bp., 2001. 66. p.

Visegrád: jan. 2. (DL 3813., AOkt. XXX. 2.), jan. 5. (DL 29 675., AOkt. XXX. 11.), jan. 7. (DF 282 707., AOkt. XXX. 14.), jan. 12. (AOkt. XXX. 29.), jan. 25. (DL 91 365, AOkt. XXX. 57.), jan. 27. (DL 3815., AOkt. XXX. 58.), febr. 5. (DL 76 787., AOkt. XXX. 78.). **Buda:** febr. 21. (DL 91 367., AOkt. XXX. 131.), febr. 24. (DL 51 374., AOkt. XXX. 143.), márc. 5. (DL 3825., AOkt. XXX. 158.), márc. 5. (DL 92 443., AOkt. XXX. 159.). **Visegrád:** márc. 8. (DL 62 498., AOkt. XXX. 166.), márc. 20. (DL 87 188., AOkt. XXX. 206.), márc. 23. (DF 258 545., AOkt. XXX. 217.), márc. 26. (DL 87 189., AOkt. XXX. 224.), ápr. 9. (DL 86 620., AOkt. XXX. 282), ápr. 21. (DL 76 799., DL 87 190., AOkt. XXX. 308.), ápr. 23. (DL 76 800, AOkt. XXX. 314.), ápr. 28. (DL 87 191., AOkt. XXX. 328.), máj. 1. (DF 230 405., AOkt. XXX. 337.). **Bihács:** júl. 15. (DL 31 092., AOkt. XXX. 521. és DL 33 726., AOkt. XXX. 522.) **Buda:** aug. 9. (DF 201 036., AOkt. XXX. 569.)

B. Gyűrűpecsét.¹³ I. Lajos rendszeren vörös viaszba nyomott gyűrűpecsétjéről (*sigillum anulare*)¹⁴ 1346-ban első ízben az uralkodó március 2-án kelt, de átíratban ránk maradt oklevelével kapcsolatban értesülünk. Április 28-i és május 6-i kiadványain a pecsétnek már csak foltját láthatjuk, eredetiben pedig a július 30-i oklevelén tanulmányozhatjuk. A pecsét március–áprilisban Visegrádon, júliusban Bihácson és Zágrábban bukkan fel.

Buda: márc. 2. (DF 259 504., AOkt. XXX. 152.), **Visegrád:** márc. 19. (DF 236 795., AOkt. XXX. 201.), ápr. 9. (DL 76 802., AOkt. XXX. 281.), ápr. 28. (DL 76 801., AOkt. XXX. 327.), máj. 6. (DF 269 104., AOkt. XXX. 356.) **Bihács:** júl. 15. (DL 64 658., AOkt. XXX. 519. és DL 41 031, AOkt. XXX. 520.) **Zágráb:** júl. 30. (DF 255 431. AOkt. XXX. 548.)

C. Ismeretlen pecséttel megerősített oklevelek. Ezek nagy része különböző hiteleshelyekhez, illetve megyékhez intézett parancslevél, melyek a jelentésekben átírva maradtak ránk. A külföldre írott diplomáciai levelek aláhúzva szerepelnek.¹⁵

13 Leírását ld. *Bándi*, 1982. 171. p. (13. és 14.).

14 Az átíró oklevelek egy kivétellel gyűrűpecsétként nevezik meg (márc. 2.: *sub sigillo vestro anulari* (DF 259 504.), ápr. 9.: *anuleo sigillo vestro* (DL 76 802.), júl. 15.: *anulari vestro sigillo* (DL 64 658., DL 68 863.), *sub sigillo ipsius domini regis anulari* (DL 41 031.), júl. 30.: *sigillo suo anulari* (DF 255 431.)). Egyedül a márc. 19-én kelt oklevelet erősítették meg az átíró oklevél szerint titkos gyűrűpecséttel (*secreto anulari suo sigillo*, DF 236 795.)

15 1346 első feléből mindössze pár diplomáciai levelet ismertünk I. Lajostól, melyek közül a jan. 5-i keletelje kétséges. Elsőként Óváry Lipót adta közre a Humbert Vienne-i dauphinhez címzett levél rövid regesztáját, melynek keleteljeként egy bizonyos Collegia szerepel. (*Óváry Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai*, 1. A Moh-

Visegrád: jan. 4. (DL 51 363., AOkt. XXX. 4.; DL 51 366., AOkt. XXX 5.; DL 41 000., AOkt. XXX 6.; DL 51 364., AOkt. XXX 7.; DL 51 367., AOkt. XXX 8.; DL 51 365., AOkt. XXX 9.), jan. 5. (AOkt. XXX. 12.), jan. 15. (AOkt. XXX. 33., 34. és 35.), jan. 24. (DF 261 542., AOkt. XXX. 56.) **Buda:** febr. 23. (DL 3823., AOkt. XXX. 139.), febr. 27. (DL 76 790., AOkt. XXX. 145.), márc. 1. (DF 61 185., AOkt. XXX. 149.; DF 261 642., AOkt. XXX. 150.), márc. 3. (AOkt. XXX. 153.), márc. 5. (DL 3826., AOkt. XXX. 157.). **Visegrád:** márc. 10. (AOkt. XXX. 170.), márc. 19. (AOkt. XXX. 204.), márc. 20. (DL 87 189., AOkt. XXX. 206.), márc. 21. (DL 3830., AOkt. XXX. 209.), márc. 24. (DL 41 020., AOkt. XXX. 219.), ápr. 3. (AOkt. XXX. 259.), ápr. 8. (DL 90 344., AOkt. XXX. 275.), ápr. 13. (DF 249 511., AOkt. XXX. 297.), ápr. 15. (DL 98 552., AOkt. XXX. 300.), ápr. 27. (DL 60 249., AOkt. XXX. 323.) **Lukavölgye:** júl. 6. (DL 3850., AOkt. XXX. 500.) **Bihács:** júl. 15. (DL 86 551., AOkt. XXX. 518.) **Zágráb:** júl. 31. (DF 283 555., AOkt. XXX. 551.) **Visegrád:** aug. 15. (DL 27 628., AOkt. XXX. 579.), aug. 19. (DF 278 120., AOkt. XXX. 589.), aug. 25. (DL 61 051., AOkt. XXX. 599.)

Az adatokból jól látható, hogy a király pecsétjei május elejétől július közepéig „eltűnnek”, egyetlen uralkodói oklevelet sem ismerünk ebből az időszakból. Az oklevelek alapján egy viszonylag egyszerű itineráriumot lehetne összeállítani, ami Visegrád–Buda–Visegrád–Bihács–Zágráb–Buda–Visegrád útvonalon vezetné I. Lajost 1346 első felében.

ácsi vész előtti okiratok kivonatai. Bp., 1890. 45–46. p. (47.) és AOkt. XXX. 12.) Wertner Mór a Székesfehérvár (in Alba Regia) vagy (valószínűbbként) a Visegrád (in Acre regia) feloldásokat javasolta. (Wertner Mór: Nagy Lajos király hadjáratai (1342–1382). In: Hadtörténeti Közlemények, 19. (1918) 59–97. és 202–271. p., 78. p.) Mivel a király január elején több oklevelet is Visegrádon adott ki, ezért én is valószínűbbnek látom ez utóbbi megoldást. VI. Kelemen pápa I. Lajos királyhoz címzett leveleiben többször is felbukkan az uralkodó korábbi, a pápának küldött leveleire történő utalás, de ezeknek sem a dátuma, sem a kelethelye nem maradt fenn (pl. AOkt. XXX. 181., 196., 248., 360., 403.) Noha nincs arra pozitív adatunk, hogy a diplomáciai levelek kiállításakor I. Lajos király személyesen jelen volt, de a vizsgált évben élek ezzel az előfeltételezéssel, annak fenntartásával, hogy a későbbiekben előkerülő adatok módosíthatnak ezen. A diplomáciai leveleken kívül az uralkodó a tőle távol lévő családjával és udvarával is váltott leveleket, ahogyan azt Erzsébet királyné 1346. júl. 19-i okleveléből is tudjuk (AOkt. XXX. 546.).

2. A király tartózkodási helyeire vonatkozó egyéb okleveles adatok

1346. január 27-i királyi oklevél szerint Lajos és Erzsébet színe elé járult egy bizonyos Pongrác, a királyi aula lovagja Tamás fia Demeterrel, gondjaira bízott gyermekkorú rokonával és a következő kérést terjesztették elő: Demeter egy bizonyos perét annak életkorára hivatkozva hat évvel ezelőtt I. Károly elhalasztotta, de mivel még mindig kiskorú, ezért a pereskedést tovább szeretnék halasztani. A király Erzsébet királynéval és a kúriában jelen lévő főpapokkal és bárókkal ezt megtanácskozva a per további három évre való elhalasztására utasítja a nádort.¹⁶ Valószínű tehát, hogy január 27-én Lajos Visegrádon tartózkodott.

Május elejéről két olyan, Visegrádon kelt oklevelet ismerünk, melyekben arról olvashatunk, hogy I. Lajos már elment a hadjáratba. Domokos fia Őri István mester, a király gyűrűpecsétes notáriusa¹⁷ május 4-én személyesen jelent meg Garai János kápolnaispán színe előtt és a vele a Heves megyei Szilvaegyház nevű birtok miatt perben álló Cheley fia Balázssal együtt megvallották, hogy ügyüket a már távollévő király visszatérte után fogott bírói döntésre bizzák majd.¹⁸ Az I. Lajos király nevében május 6-án, Visegrádon keltezett királyi (!) oklevél szerint Poháros Péter abaujvári ispán a királlyal együtt a hadseregben van (*nobiscum in exercitu existentes*).¹⁹

Amikor a király személyesen száll hadba, akkor a hadjárat kezdetének meghatározása lényeges pont az itinerárium készítése során. Ha elbeszélő forrás napra pontosan megadja a dátumot, a hadjáratra való hivatkozással történő perhalasztások által adódó hozzávetőleges időpont kontrollként szolgálhat. 1346 tavaszán több ízben is a királyi hadjárat miatti perhalasztásokról olvashatunk: Zsámboki Miklós nádor április 2-i oklevelében például a Váradi László fia János és Losonci Dénes fia Tamás közötti pert a közeli jövőben indítandó hadjáratra hivatkozva halasztotta el.²⁰ Szent György nyolcadáról a nádor,²¹ Nagymartoni Pál országbíró²²

16 DL 3815. (AOklt. XXX. 58.)

17 *Kumorovitz*, 1984. 298. p.

18 *post reversione domini nostri regis de presenti exercitu, ad quem iam ivit.* (AOklt. XXX. 352.)

19 AOklt. XXX. 356

20 DL 76 793. (AOklt. XXX. 256.)

21 királyné parancsára: DL 70 167. (AOklt. XXX. 364.), király parancsára: DL 96 270 (AOklt. XXX. 376.), DL 3847 (AOklt. XXX. 378.), DL 51 378. (AOklt. XXX. 379.)

22 király írásbeli parancsára: DL 51 377. (AOklt. XXX. 366.), DL 73 390 (AOklt. XXX. 367.), DL 91 371. (AOklt. XXX. 390.)

és Gergely mester, a besenyők *rectora*²³ is az éppen folyó királyi hadjárat miatt napolnak el pereket. Ugyancsak fontos kérdés annak meghatározása, hogy mikor lett vége a hadjáratnak, mikor tért vissza onnan az uralkodó.²⁴ Ebben segítségünkre lehet a katonai akcióban bizonyíthatóan a királlyal részt vevő főpapok és bárók tartózkodási helyeinek meghatározása a kérdéses időszakban. Augusztus 19-én Visegrádon kelt Zsámboki Miklós nádor oklevele az Egyházasunyomi Sámson fia János leánya, Ágnes asszony és Egyházasunyomi Simon fia István közötti pereskedésben. A nádor bírótársai között találjuk Hahót Miklóst is, akit a király nem sokkal korábban mentett fel szlavón-horvát báni tisztségéből.²⁵ Valószínű, hogy ekkor már I. Lajos is visszatért Visegrádra.

3. Elbeszélő források

Három olyan elbeszélő forrást ismerünk, melyek több-kevesebb részletet őriznek 1346 első felének eseményeiről, leginkább I. Lajos király Zára felmentésére induló katonai vállalkozásáról. A magyar királyi kancellárián dolgozó Küküllei Jánosnak a bevezetőben már idézett krónikájából megtudjuk, hogy I. Lajos személyesen szállt hadba, a város körüli mezőket szállta meg seregével, majd a katonai akció sikertelenségét látva hazavonult, de Küküllei nem rendelt dátumot az eseményekhez.²⁶

A névtelen szerző I. Lajos királyról írott gesztájának 3. fejezete szintén az 1346-os hadi vállalkozást tárgyalja, kihangsúlyozva, hogy annak kudarcát az okozta, hogy a Velence által lefizetett magyar főurak távol maradtak és az alájuk tartozó katonákat is távol tartották a harctól. Megadja a hadjárat kezdetének időpontját, szerinte a király Szent György ünnepén, azaz április 24-én indult el,²⁷ ami a perhasztásokból kikövetkeztethető adatokkal is alátámasztható.

23 DF 249 095. (AOkt. XXX. 391.)

24 Ez utóbbi nem esett egybe a hadoszlás dátumával, amit esetünkben nov. 8-ra hirdettek ki. (Id. *Pitti Ferenc*: Királyi hadoszlások I. Lajos uralkodása idején 1372-ig. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 155–165., 156. p.

25 DF 205 053. (AOkt. XXX. 590.)

26 *Küküllei*, Lajos király 17–18. p. (8.).

27 *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról. In: *Küküllei János*: Lajos király krónikája – *Névtelen szerző*: Geszta Lajos királyról. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta: Kristó Gyula. Bp., 2000. 44–45. p. (3.)

A legtöbb és a legpontosabb adatot megőrző *Obsidio Iadrensis* szerzőjének tájékoztatása szerint a város követe, Marinus ferences testvér május 19-én indult el Zárából és május 27-én Klokoč környékén (*in fines Clochot*) találkozott az uralkodóval.²⁸ A királyi sereg június 4-én a Zára *districtus*ának határán fekvő Zemunik faluhoz ért, ahol tábort vertek, itt fogadta I. Lajos június 11-én a város három követét.²⁹ Az uralkodó azonban nem a táborba zárkózva élt, június 10-én 2000 válogatott lovassal például közelebb ment a városhoz, majd június 15-én seregével együtt a város határába vonult (*in confinia Iadre*).³⁰ Miután a Zára felmentésére indított július 1-jei támadás kudarcot vallott, az uralkodó Vrána irányába indulva eltávozott. A sereg nem egyszerre indult meg, hiszen Hahót Miklós szlávón-horvát bán és az irányítása alatt álló seregrész július 6-án még a város alatti hadi táborban tartózkodott.³¹

4. Egyéb forrásokból nyerhető adatok³²

A Zára körüli események okán Velence 1346 elején a szokásosnál is nagyobb igyekezettel törekedett a magyar udvar szándékait, magának a királynak a mozgását minél jobban megismerni, feltérképezni. Ennek köszönhetően a Tanács február 18-án úgy instruíta az osztrák herceghez induló követeit, hogy ha találkoznak I. Lajos királlyal is, akkor egyrésztől tolmácsolják öccse, András herceg halála felett érzett döbbenetüket, másrésztől Zára ügyében úgy foglaljanak állást, hogy a város már 300 éve Velence birtoka, ezért nem kívánnak lemondani róla.³³ A követek jelentése alapján március 24-én további utasításokat fogalmaztak meg és felhatalmazták a követeket, hogy amennyiben a király lemond a maga és utódai nevében Zára városáról, akkor 40 ezer aranydukátot ígérhetnek meg neki, illetve

28 Obsada Zadra. Rukopis Veljka Gortana priredili Branimir Glavičić i Vladimir Vratović u suradnji s Damirom Karbićem, Miroslavom Kurelcem i Zoranom Ladićem. Zagreb, 2007. (Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium) 227. p.

29 Uo. 231. p.

30 Uo. 229. és 231. p.

31 AOklt. XXX. 503.

32 Az 1346. évre még nem állnak rendelkezésünkre városkönyvek. Vö. *Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei*. Bp., 1885.

33 Az osztrák herceghez induló követek eredeti utasítása: febr. 4. (AOklt. XXX. 77.). Eszerint körülbelül 2 hónapos úttal számoltak. Az utasítás módosítása, amiben már felvetették annak lehetőségét, hogy a követek találkozhatnak a magyar királlyal is: febr. 18. (AOklt. XXX. 127.)

ha Dalmácia egészéről is lemond, akkor további 40 ezer dukátot.³⁴ Feltételezhető mindezek alapján, hogy február végén – márciusban sor kerülhetett egy találkozásra az osztrák herceg és a magyar király között, és ekkor sikerült a velencei követeknek is beszélnie I. Lajossal, azonban ennek pontos ideje és helye egyelőre nem ismert. Velencében márciusban még úgy tudták, hogy a magyar uralkodó Nápoly ellen szeretne vonulni,³⁵ és már április közepén értesültek seregének készülődéséről,³⁶ májusban pedig már arról is, hogy az útnak indult király nem Nápoly, hanem Zára ellen vonul.³⁷ A velencei sereg vezetői rendszeresen tájékoztatták a Tanácsot a magyarok mozgásáról, hírt adtak arról is, hogy június 3-án a sereg legalább egy része már Zára környékén tartózkodott és néhányan közülük a magyar forrásokban székácsnak nevezett *bastitahoz* is odamentek.³⁸ A július 1-jei sikertelen támadás után úgy látták, hogy I. Lajos a város alól egyenesen Magyarországra tervez visszatérni.³⁹ Velence érthetően tartott attól, hogy a magyar uralkodó esetleg más, az érdekkörükbe tartozó terület ellen fordul seregével,⁴⁰ ezért augusztus 9-én arra utasították a rabi *comest*, hogy találjon 1-2 személyt, akik követik I. Lajost és seregét,⁴¹ pár nappal később, augusztus 12-én ugyanakkor I. Johanna nápolyi királynő követeit úgy tájékoztatták, hogy a magyar király bizonyosan visszatért országába.⁴²

Érdekes és egyelőre egyedülálló forrás III. Edward angol király Magyarországra küldött követe, Walter de Mora elszámolása diplomáciai útjáról. A követ az Erzsébet királynéval való visegrádi találkozás után a Buda–Fehérvár–Somogyvár–Segesd–Zákány–Kapronca–Körös–Rakovec–Sesvete útvonalon haladva érte be Zágrábban I. Lajost május 18-án. Három napig tartózkodott itt a követ, majd ezek után visszatért Visegrádra. Megjegyezte, hogy a visszaútra kapott pénzt tel-

34 AOklt. XXX. 221.

35 AOklt. XXX. 169.

36 AOklt. XXX. 305.

37 AOklt. XXX. 398.

38 AOklt. XXX. 433. A király távozásáról tesznek említést ismét: AOklt. XXX. 523.

39 AOklt. XXX. 505.

40 Hasonló gondolatok foglalkoztatták VI. Kelemen pápát is, ugyanis jún. 29-i levelében meghagyta követeinek, Bertrand aquileiai pátriárkának és Ferenc trieszti püspöknek, hogy amennyiben úgy látják, hogy I. Lajos Nápolyba kívánna menni, akkor szerezzenek érvényt mindannak, ami a levélhez mellékelte cédulán állt. (AOklt. XXX. 494.)

41 AOklt. XXX. 570.

42 AOklt. XXX. 577., 583.

jesen felélték, mert a sereg drágaságot okozott mindenhol.⁴³ Mivel azonban ezt az útvonalat nem részletezte, ezért nem lehet eldönteni, hogy a Balatontól északra vagy délre (ahogyan Zágráb irányába is tették) tartottak Visegrádra.⁴⁴

5. A királyi család tagjainak tartózkodási helyei

1346-ban I. Lajos családja nem volt túl népes, rajta kívül édesanyja, Erzsébet királyné és öccse, István herceg⁴⁵ alkotta, valamint jegyese, Luxemburgi Margit. Mivel az 1332-ben született herceg ekkor még nem volt aktív szereplője a politikai életnek, neve csak ritkán bukkan fel az oklevelekben, ezért tartózkodási helyét forrásokkal alátámasztott módon nem lehet megadni, de feltételezhető, hogy a királyi udvarban élt.⁴⁶ Ugyanez mondható el Luxemburgi Margitról is, nevével 1346 folyamán mindössze egyetlen pápai oklevélben találkozunk.⁴⁷

Erzsébet királyné január végén feltehetően Visegrádon, a királyi kúriában tartózkodott, legalábbis az I. Lajos nevében kelt, fentebb már idézett perhalasztást elrendelő oklevél erre enged következtetni.⁴⁸ A királyné nevében keltezett oklevelek az általunk vizsgált időszakban rendre Visegrádon kelnek, ezek közül egyetlen maradt ránk eredetiben, de kelethelyet nem tartalmaz, a többi esetében a megpecsételési módját nem ismerjük. Érdekes, hogy május elejétől július közepéig

43 *Homonnai*, 1999. 40. és 46–47. p.

44 Glaser Lajos a Kapronca–Zákány–Kanizsa–Keszthely–Tapolca–Veszprém útvonalat tartja a legvalószínűbbnek Zágráb és Fehérvár között (*Glaser Lajos: Dunántúl középkori úthálózata*. In: Századok, 63. (1929) 138–167., 257–285. p.), ugyanakkor vannak adataink arra, hogy a Balaton déli partján haladó utat is használták (vö. *H. Tóth Imre – Kristó Gyula: Orosz utazó a XV. századi Magyarországon*. In: *Történelmi Szemle*, 20. (1997) 142–145. p.)

45 Életére ld. *B. Halász Éva: Anjou István herceg (1332–1354)*. In: *Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon*. Székesfehérvár, 2016. (Közlemények Székesfehérvár Történetéből) 81–93. p.

46 A herceg neve ebben az évben kizárólag a diplomáciai levelezésben fordul elő, IV. Kelemen pápa András herceg halála kapcsán a herceghez is leveleket intézett (pl.: AOKlt. XXX. 23.) I. Lajos a maga és fivére jogait hangoztatta a Szentatyának írott leveleiben (pl. AOKlt. XXX. 33., 35., 360.), ahogyan Erzsébet királyné is fiai nápolyi királyságra való jogát hangsúlyozta (pl. AOKlt. XXX. 191., 192.).

47 AOKlt. XXX 249.

48 Lásd 16. jzt.

a királynéi parancslevelek átveszik a királyi mandátumok szerepét.⁴⁹ A királyné nevében kelt diplomáciai levelek aláhúzva szerepelnek.

Visegrád: febr. 5. (DL 3818., AOklt. XXX. 79.), márc. 18. (AOklt. XXX. 191. és 192.), máj. 6. (DL 3844., AOklt. XXX. 357.), máj. 24. (DF 237 232., AOklt. XXX. 408.), júl. 13. (DL 70 626., AOklt. 514.)

A király távollétében Erzsébet királyné találkozott az udvarba érkezett követekkel. Bizonyíthatóan Visegrádon került sor a királyné és III. Edward angol király követének találkozására. Walter de Mora domonkos szerzetes április 29-én érkezett a királyi székhelyre és május 11-én indult tovább dél felé, hogy személyesen is felkeresse az uralkodót, aki ekkor már elindult Zára irányába. Miután Zágrábban sikerült találkozni I. Lajossal Mora ismét Visegrádra ment, ahol május 27-től kezdve a királyné válaszára várakozott, de azt nem tudjuk, hogy másodszor is találkoztak-e személyesen.⁵⁰ Az angol király követén kívül még VI. Kelemen pápa nunciuszának magyarországi látogatásáról tudunk. Januárban Ferenc trieszti püspök és Bertrand aquileiai pátriárka tervezett magyar útjáról adnak hírt a pápai oklevelek,⁵¹ de VI. Kelemen februári levelei a pátriárka belátására bízták, hogy Ferenc püspökkel tart-e.⁵² Május 18-án a püspök Pozsonyban tartózkodott,⁵³ június 14-én pedig Bécsben keltezett.⁵⁴ Kiadványaiban megemlíti, hogy összesen 27 napot időzött az országban. VI. Kelemen július 17-i levelében összefoglalta Erzsébet királyné neki címzett levelét. E szerint a királyné fogadta Ferenc trieszti püspököt, aki tájékoztatta őt a pápa álláspontjáról az András herceg halálával kapcsolatos ügyekben. Erre a találkozóra vélhetően Visegrádon került sor, május 18. után, de június 14. előtt.⁵⁵ Erzsébet királyné július 29-én a távollévő király írásbeli parancsa alapján a kúriában tartózkodó főpapokkal és bárókkal bíraskodott volna a Nyulak szigeti apácák és Miklós, a Buda városbeli Szűz Mária-egyház plébánosa között, de a felek fogott bírák segítségével kiegyeztek.⁵⁶ Miklós

49 Az 1346. júl. 14-ét megelőzően kelt, tartalmi átiratban fennmaradt parancslevele a győri káptalan részére nem tartalmaz kelethelyet, ezért a tételes felsorolásba nem került bele. (DL 3853. AOklt. XXX. 515.) Erzsébet királyné parancsára halaszt pert Zsámboki Miklós nádor máj. 8-i oklevelében. (AOklt. XXX. 364.)

50 *Homonnai*, 1999. 40. és 46–47. p.

51 AOklt. XXX. 23–26. A pápa levelei Bertrand pátriárka részére: AOklt. XXX. 60., 93.

52 AOklt. XXX. 87–88.

53 DF 248 985. (AOklt. XXX. 396.)

54 DF 236 354. (AOklt. XXX. 448.), DF 237 246. (AOklt. XXX. 449.)

55 AOklt. XXX. 535.

56 AOklt. XXX. 546.

plébános és az apácák megbízottja, Bereck testvér, a Nyulak szigeti domonkos perjel Garai János kápolnaispánnal is írásba foglaltatták a megegyezést augusztus 6-án.⁵⁷

6. Kancellária és a pecsétek.

A királyi kancellária személyzetének (legalább egy része) a pecsétekkel együtt követte az uralkodót Dalmáciába. Erre mutat egyrészt az, hogy a királyi oklevelek május eleje és július közepe között feltűnően hiányoznak, másrészt az, hogy az Erzsébet királyné nevében kelt és pecsétjével megerősített oklevelek a nyár folyamán átvették a királyi parancslevelek szerepét. Amennyiben a király bármely pecsétje az udvarban maradt volna, azzal is megpecsételheték volna a „rutin” parancsleveleket. A pecsétek „utazását” támasztják alá a július–augusztus folyamán Bihácson és Zágábban kiadott uralkodói oklevelek is. A kancelláriai személyzet, legalábbis a Dalmáciába tartó úton, nem a királlyal együtt utazott. Hiába indult el április végén a sereg és az uralkodó is, Őri István mester, a királyi gyűrűpecsét speciális jegyzője május 4-én még biztosan Visegrádon volt.⁵⁸ I. Lajos pecsétjével egészen május 6-ig kelteztek Visegrádon okleveleket, a kancelláriai személyzet a pecsétekkel ez után kelhetett csak útra. Az 1346 első felében azonosítható két (vagy esetleg három) királyi pecsét közül egyikről sem jelenthető ki nagy biztonsággal, hogy mindig az uralkodó környezetében tartózkodott volna.

57 AOklt. XXX. 564.

58 AOklt. XXX. 352. Két nappal később, május 6-án ismét olyan uralkodói oklevelet kelteznek I. Lajos nevében, melyet a gyűrűpecsétjével erősítenek meg és melyben távollévőként hivatkoznak rá (AOklt. XXX. 356.).

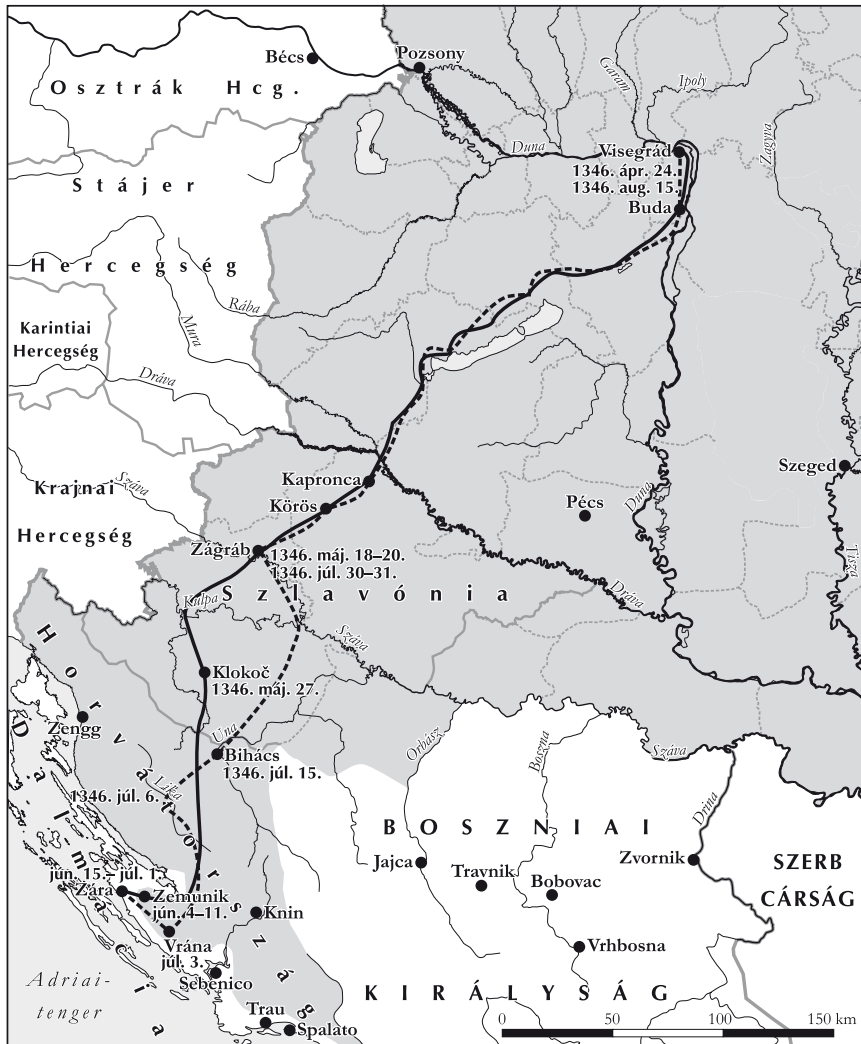
*I. Lajos király 1346. január 1. és augusztus 31. közötti itineráriuma*⁵⁹

A diplomáciai levelek alapján közölt tartózkodási helyeket (?) jelzi.

január 5.	Visegrád (?)
január 15.	Visegrád (?)
január 27.	Visegrád
március (2–)3.	Buda (?)
március 10.	Visegrád (?)
március 19.	Visegrád (?)
április 9.	Visegrád
április 24.	Visegrád – I. Lajos elindul Dalmáciába
május 18–20.	Zágráb
május 27.	Klokoč környék
június 4–június 11.	Zemunik környéke (hadi tábor)
június 15–július 1.	Zára
július 3.	Vrána
július 6.	Lika folyó völgye
július 15.	Bihács
július 30-31.	Zágráb
augusztus 15.	Visegrád

A mellékelt térképen I. Lajos király 1346. évi dalmáciai hadjáratának útvonala látható. A folytonos vonal az uralkodó tengerpartra vezető útját, a szaggatott pedig a visszautat ábrázolja. Az egyes települések neve mellett olvasható dátumok az jelzik, hogy I. Lajos forrásokkal alátámaszthatóan mikor tartózkodott ott. A térképet Nagy Béla készítette.

59 Vö. *Engel Pál*: Királyitineráriumok (1324–82, 1387–1437). Függelék: Mutató az uralkodói itineráriumokhoz (1310–1457). Kézirat. Bp., 1995. 16. p.

I. Lajos király 1346. évi dalmáciai hadjárata